

SAİR TÜRK DİLLERİ ARASINDA OSMANLI DİLİNİN YERİ

A. N. Samoyloviç

- Türkiye’de, Osman soyundan sultan ve halifelerin hanedanının devrilmesi ve bu devletin Anadolu -Küçük Asya Türk halkının ülkesi- içlerinde sıra bakımından dördüncü yeni bir başkentinin, Ankara’nın ortaya çıkması hadiseleri, bir dizi ciddi sonuçlar yanında şunları da beraberinde getirecektir: İlk Osmanlı hanedanının yıkılmasıyla “osmanskiye turki” [Osmanlı Türkleri] ve “osmantsıy” (“osmanlı” veya yanlış şekli “ottomanıy” ve daha da kötüsü “osmanlısıy”) adlandırmaları da ortadan kalkacaktır. İkinci olarak da hâkim İstanbul ağzı Anadolulaşmaya başlayacaktır. Bunun başladığını şimdi dahi gözlemleyebiliyoruz.

Yukarıda anılan hadiselerden önce, “osmantsıy” [Osmanlılar] adıyla, Türk ailesine mensup halklardan en büyüğü olan “Osmanlı Türklerini” kastetmek gayet kullanışlı ve yeterince makul idi. Tıpkı yine Türk halklarından olan ve adı, Özbek Han ile, Osmanlılardaki Osman’dan kıyas kabul etmeyecek biçimde daha sağlam perçinlenen Özbek halkı gibi. Veya yine Türk ailesinden olup adında, tümen başı [Emîr] Nogay’ın adı kalıcı hâle gelen Nogay halkı.

* Bu yazı Aleksandr N. Samoyloviç’in 1925 tarihli *Kratkaya uçebnaya grammatika sovremennogo osmansko-turetskogo yazıka* kitabının giriş bölümünde yer alan “I. Mesto osmanskogo yazıka sredi proçih turetskih yazıkov” adlı kısmın çevirisidir (A. N. Samoyloviç, *Kratkaya uçebnaya grammatika osmansko-turetskogo yazıka*, G. F. Blagova ve D. M. Nasilov’un ön sözüyle ve yine onların gözetiminde 1925 tarihli yayının genişletilmiş ve düzeltilmiş tıpkıbasımı, Moskova 2002, Vostoçnaya literatura RAN, 12-14. s.). Türkiye Türkçesine Serdar Karaca tarafından çevrilen söz konusu metindeki yay ayrıçlar yazara, köşeli ayrıçlar ise çevirene aittir. Adı anılan kitabın ön sözünün çevirisi *Türk Dili*’nin 814. sayısında yayımlandı (90-95. s.).

BÜCHERBESPRECHUNGEN — NOTICES OF BOOKS.

A. САМОЙЛОВИЧ, Некоторые дополнения к классификации турецких языков. (A. SAMOJLOVIČ, *Einige Ergänzungen zur Klassifikation der Türksprachen.*) Petrograd 1922. (Veröffentlichung des Petrograder Instituts lebender orient. Sprachen.)

Die hauptsächlichsten Versuche, die Türksprachen zu klassifizieren, sind von RADLOFF und KORSCH gemacht worden. Diese will der Verfasser vervollständigen. KORSCH's Versuch gründet sich auf das Schicksal des *g* (*tau~tag, qalğan~qalan*) und die Bildung des Präsens und stellt drei Gruppen auf, eine nördliche, eine östliche und eine westliche. Mit letzterer fällt RADLOFF's südliche Gruppe zusammen; die beiden andern sind aber von denen RADLOFF's verschieden. Beide Versuche befriedigen nicht. Verfasser führt nun ein neues Kriterium ein, die Reihe *d(t)~z(s)~i* in der Mitte und am Ende der Wörter: *adak (atak)~asak~ajaq* „Bein“, „Fuß“, *kod (kot)~kos~koj* „lege“. Bei Aufstellung dieses Kriteriums behält die

A. Dirr'in Islamica dergisinin 1924 tarihli 1. cildinde (134-135. s.) A. N. Samoyloviç'in Nekotoriye dopolneniya k klassifikatsii turetskih yazıkov [=Türk dillerinin sınıflandırılmasına bazı eklemeler] adlı çalışmasını değerlendirdiği yazısından bir kesit

Anadolu ve Balkanlarda yaşayan Osmanlı Türkleri dil bakımından en çok güney-kıyı Kırım Tatarları; Besarabya, Romanya ve Bulgaristan Gagavuzları; Azerbaycan (Azerbaycan SSC ve İran'daki) ve öbür İran Türkleri; ve nihayet Hazar ötesi Türkmenlerine (Türkmen SSC, Afgan Türkistan'ı ve İran'ın Esterâbâd [Gürgân] vilayetindeki) yakındır. Sayılan bu halkların hepsi dil bakımından genel Türk ailesinin güney-batı grubunu oluştururlar. Zira bunların tamamı önceleri Oğuz, sonraları da Türkmen adıyla anılan aynı halktan türemiştir. Güney-batı grubuna coğrafya bakımından şu üç grup yakındır: Güney-doğu – Kuzey Afganistan ve Buhara'dan; Kâşgar, Hotan'a ve Türk Batı Çin'in geriye kalan vahalarına kadar. Orta – Harezmi (eskiden Hive Hanlığı) sınırları dâhilinde. Kuzey-batı – Kırım bozkırlarından Altay Dağlarına kadar. Güney-batı grubundan hem coğrafya hem de dil bakımından geriye kalan iki Türk halk ve dil grubu ise uzaktır: Bunlar Bulgar (Çuvaşlar) ve kuzey-doğu gruplarıdır. Bu sonuncu gruba Moğolistan (Soyot veya Uranhaylar), orta Yenisey ve Muhtar Yakut SSC'deki (Yakutlar) Türk halkları mensuptur. Bu tasnifin ayrıntıları benim *Nekotoriye dopolneniya k klassifikatsii turetskih yazıkov* [= Türk dillerinin sınıflandı-

rılmasına bazı eklemeler] (Leningradskiy institut jivih vostoçnih yazıkov yayını, No. 4, 1922) kitapçığımda yer alıyor.¹

Osmanlı Türkçesini öğrenen biri, öğrendiklerini yalnızca Anadolu ve Balkanlarda değil, güney-batı grubuna mensup Türk halklarının yaşadığı geniş ve pek çok açıdan da ilgi çekici ve önemli bir bölgede tatbik edebilir. Bir tek, mahallî dil ve ağızların özelliklerine uyum sağlamak için nispeten çok az bir zamana ihtiyacı olur. Güney-kıyı Kırım, Kafkas berisi/ötesi, Hazar ötesi ve Afgan Türkisan'ı haricinde özellikle İran'ı dikkatinize sunayım. Eldeki bilgiye göre buradaki halkın üçte biri Türk'tür. Bu yüzden nüfusun farklı katmanlarında mahallî Türkçe yaygındır. Bu dili Bazı Ruslar yanlışlıkla "farsidskiy"den [Farsça] (yani gerçek Farsça, İranlı kökten) farklı olarak "persidskiy" [Persçe] şeklinde adlandırırılar. Oysa bu dili şartlı olarak "Azerbaycan-Türk" dili diye adlandırmak mümkündür. Kendi tecrübeme atıfta bulunayım: Türk dillerini 1900'de İstanbul'da Osmanlı Türkçesinden başlayarak uygulamaya/pratiğe dönük öğrenmeye giriştikten sonra, 1902'de ilmî maksatlı iş seyahatiyle aralarında bulunduğum Aşkabat'taki Teke Türkmenleriyle daha ilk günlerde anlaşmaya başladım. Dil öğrenme kabiliyeti olan bir Osmanlı dili uzmanı sonrasında mahallî halkla daha geniş bir coğrafyada doğrudan doğruya konuşmaya başlayabilir. Bunun için kayda değer bir zaman ve güç harcamasına yine gerek kalmaz. Osmanlıcadan en kolay geçişler güney-kıyı Kırım Tatarlarının lehçesine olur. Bu lehçeden Kırım'daki bozkır ağızlarına ve sonrasında Kuzey Kafkaslardaki küçük Türk halklarının lehçelerine, yani Nogay, Karaçay, Balkar, Kumuk. Veya Azerbaycan-Türk dilinden bunların lehçelerine. Devamında Türkmen dili üzerinden Hive Sartları ve Özbeklerinin lehçelerine, bu sonunculardan sair Özbek ve Batı Çin'deki Türklerin lehçelerine. Bütün bu yollar, bir taraftan da Volga ve Tobol Tatarlarıyla Mişerlerin diline çıkar.

Demokratikleşme derecesine bağlı olarak geniş ve çok çeşitli Osmanlı matbuatında kullanıldığını ve şimdiden günümüz medeniyetinin dil seviyesine yaklaştığını dikkate aldığımızda Osmanlı edebî dili, sair edebî Türk dillerine git gide daha fazla tesir ediyor. Bu diller arasında Tatarca ve Özbekçe de bulunuyor ve Osmanlı dilini bilmek bu sair Türk dillerinden birini uygulamaya dönük hedeflerle özel olarak öğrenenler için de belli ölçüde vazgeçilmez bir hâl alıyor.

1 Kitapçığın konusu, Ali Rahim tarafından Kazan dergisi *Mearif*'te -1923 yılı No. 15-16 (5-6)- Volga-Tatar dilinde ve Dirr tarafından *Islamica* dergisinde -1924 yılı, I. C, 134. s.- Almanca tekrar ifade edildi.